

УДК 323.22./28

© Ю.І. Калюжна, 2015

<http://orcid.org/0000-0002-7344-410X>

Ю. І. Калюжна

ЛЕГІТИМАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті запропоновано раціонально-практичні легітимаційні стратегії, які можуть бути використанні при формуванні «легітимаційного каркасу» якісної та ефективної української державотворчої політики. Акцент робиться на удосконаленні та оптимізації діалогу між владою та представниками громадянського сектору, як ключової умови модернізації та демократизації української політичної системи.

Ключові слова: «легітимаційна криза», політичні еліти, «легітимаційні стратегії», «легітимаційні інструменти».

Ю. И. Калюжная

ЛЕГИТИМАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА

В статье предлагаются рационально-практические легитимационные стратегии, которые могут быть использованы при формировании «легитимационного каркаса» качественной и эффективной украинской политики. Акцент сделано на усовершенствовании и оптимизации диалога между властью и представителями гражданского сектора, как ключевого условия модернизации и демократизации украинской политической системы.

Ключевые слова: «легитимационные кризисы», политические элиты, «легитимационные стратегии», «легитимационные инструменты».

Y. I. Kalyuzhna

LEGITIMIZING STRATEGIES AS THE FACTOR OF EFFECTIVE STATE BUILDING

The article offers rational and practical legitimizing strategies that can be used in the formation of «legitimizing framework» quality and efficiency of Ukrainian politics. Emphasis is placed on the improvement and optimization of the dialogue between the government and representatives of civil sector as a key condition for the modernization and democratization of the Ukrainian political system.

Key words: «legitimizing crisis», political elites, «legitimizing strategy», «legitimizing instruments».

Постановка проблеми. Дивергенції (відхилення від еволюції) та антиномії (нерозв'язані протиріччя) демократичних перетворень в процесах українського державотворення обумовлені: об'єктивним чинником – трансцендентністю феномену демократії та суб'єктивним – специфікою українських суспільно-політичних та соціально-економічних реалій. У цьому

контексті підтримаємо влучний коментар вітчизняного експерта з питань утвердження незалежності та розбудови української державності С. Кульчицького: «здобуття Україною незалежності відкрило для неї можливість кардинальним чином змінити характер соціально-економічних та суспільно-політичних взаємин, стати на шлях створення ринкової економіки та громадянського суспільства й побудови правової держави, реального забезпечення прав і свобод людини. Однак можливість ця й досі залишається нереалізованою» [4].

Суттєвим бар'єром на шляху до «демократичних координат» обраних сучасною українською державою в 1991 році є численні «легітимаційні кризи» влади, які раз у раз «дезорієнтують» індивіда, суспільство та державу в цілому щодо стратегії демократичного майбутнього України. Відповідно, перед провідними представниками сучасної системи соціально-політичних знань залишається «відкритою опцією» питання пошуку новітніх підходів до аналізу проблематики легітимації та презентації раціонально-практичних «легітимаційних стратегій» або «легітимаційного інструментарію», здатного якісно та ефективно відповісти на суспільно-політичні виклики сьогодення. Означена проблематика є надактуальною для політичної системи сучасної України, що «перевантажена» легітимаційними кризами, симптоматичними ознаками яких є хронічна «криза довіри», радикалізація політичних процесів, політична пасивність, зневіра та апатія, дефіцит демократичної політичної культури, загроза національній єдності та територіальній цілісності тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Про високий ступінь дослідницької уваги до феноменів легітимації / делегітимації політичної влади свідчить значний масив публікацій в західній та вітчизняній соціально-політичній літературі. Так, в рамках дослідницької стратегії на особливу увагу заслуговують «легітимаційні дискурси» провідних західних вчених – Х. Арендт, З. Баумана, Д. Белла, Р. Бендікса, П. Бергера, З. Бжезинського, П. Бурдьє, М. Вебера, Б. Вестлі, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, С. Гінера, М. Догана, Г. Єллінека, Д. Істона, Г. Йонаса, Ж.-Л. Кермонна, Д. Коппа,

Ж. Ліотара, С. Ліпсета, Х. Лінца, Т. Лукмана, С. Московічі, Ф. Нонета, Р. Паріса, Т. Парсонса, Р. Розена, Дж. Саймонса, Л. Саністебана, К. Фрідмана, С. Хантінгтона, Д. Хелда, Т. Шабо, К. Шмітта, К. Ясперса та ін.

Активний теоретичний дискурс в сучасному академічному пострадянському просторі, що формують наукові праці В. Ачкасова, В. Бебика, Є. Бистрицького, Д. Видріна, О. Висоцького, П. Гайденка, Є. Головахи, О. Гребіневича, О. Дацаківської, О. Дібірова, К. Завершинського, А. Іншмуратова, Б. Капустіна, А. Керімова, В. Кобильник, О. Кокорської, А. Колодій, Ю. Кравченка, В. Кривошеїна, С. Кузнєцової, Г. Куц, С. Ланцової, С. Макєєва, П. Манжоли, А. Міщенко, М. Мокляка, М. Орзіха, А. Панаріна, С. Рябова, Н. Скіперського, В. Степаненка, Ю. Тихомирова, М. Томенка, В. Фесенка, А. Фетісова, О. Фісуна, Є. Цокура, В. Шаповала, В. Шинкарука, та багатьох інших, – став адекватною відповіддю на масштабні та глибинні трансформаційні перетворення, яких зазнали країни колишнього пострадянського простору на зламі ХХ–ХХІ століть (спільними та симптоматичними ознаками яких стали «легітимаційні кризи»).

Відтак, з огляду на вищевикладене, **мета статті** – полягає у спробі окреслити раціонально-практичні легітимаційні стратегії, які можуть бути використанні при формуванні «легітимаційного каркасу» якісної та ефективної української державотворчої політики.

Виклад основного матеріалу. Конструювання політичної реальності в незалежній Україні відбувається в умовах турбулентності, радикалізму та гіпердинамізму соціально-політичних процесів, які, значною мірою, детерміновані перманентними, масштабними та глибинними «легітимаційними кризами» політичної влади. Ремінісценція та хронологізація «легітимаційних криз», з моменту здобуття Україною незалежності і до теперішнього часу (1991–2015 рр.) дозволяє, на нашу думку, відшукати гносеологічні ключі до пояснення сутності, природи та генезису феноменів легітимації / делегітимації політичної влади, сприяє експлікації концепту «легітимації» та надає змогу окреслити раціонально-

практичні стратегії щодо формування – впровадження-реалізації якісної та ефективної легітимаційної політики в політичному просторі сучасної України. Ця хронологізація «легітимаційних криз» може бути презентована через п'ять періодів.

I період (1991 р. – 1999 р.) – протиріччя між пострадянським спадком та демократичними ідеалами.

II період (1999 р. – 2004 р.) – інверсія до авторитаризму, клановості та корумпованості.

III період (2004 р. – 2010 р.) – «фантом» або «ілюзія» демократії – «Помаранчева революція».

IV період (2010 р. – 2013 р.) – «тотальна» або «гранична» криза довіри – «Революція Гідності».

V період (2013 р. – 2015 р.) – «загроза» або «ризики» чергової легітимаційної кризи.

«Демократичний триумф» – омріяний українцями на Майдані у 1991 р., 2004 р., 2013 р. – раз у раз нівелювався тотальним розчаруванням, політичні еліти в черговий раз отримавши кредит довіри зневажливо ставились до його реалізації, передвиборчі лозунги та обіцянки так і залишались невиконаними. Як констатує більшість дослідників, Україна не раз отримувала «демократичний рестарт» і робила «гігантський крок» назустріч демократії та її цінностям, проте в черговий раз не змогла раціонально використати цей потенціал, як наслідок – колосальна довіра та авторитет змінювались колосальним розчаруванням та зневірою.

Відповідь на запитання про причини поширення «легітимаційних криз» влади в сучасній українській державі, на нашу думку, полягає у парадоксальному висновку: українська демократична форма наповнена невизначеним змістом, який частково складається з пережитків тоталітарно-авторитарного минулого, а частково – з новітніх демократичних явищ, тобто, маємо демократичну (за формальними ознаками) владу, яка продукує

недемократичну політику. Усунення цього протиріччя, у загальному вимірі, є основним завданням модернізації української політичної системи.

Мусимо констатувати, що першопричиною радикальних кризових явищ легітимації влади в сучасному політичному просторі України, на думку провідної більшості політологів та соціологів, є діяльність або бездіяльність політичної еліти. Наприклад, аналізуючи проблеми легітимації політичної влади в умовах транзитивних перетворень, С. Макєєв стверджує, що «численні політичні кризи української держави, незалежно від їх конкретних причин та форм, стали виявом хронічної кризи легітимності» [6, с. 5]. Досліджуючи причини цих кризових явищ, С. Макєєв говорить про те, що незалежність не призвела до реальної зміни політичної еліти в Україні, відсутність суттєвих економічних та соціальних успіхів в державі, змусили правлячу еліту звернутись до пошуків технологій, що дозволяють компенсувати дефіцит легітимності. До найбільш поширених технологій, на думку українського науковця, можна віднести наступні: технології, засновані на демонстрації прихильності – у випадку України, це, перш за все, прихильність ідеям незалежності та суверенітету; технології, засновані на культивуванні переконань у відсутності авторитетної альтернативи, своєрідного політичного варіанту «іншого не дано» та ін. [6, с. 7–8].

Безпосередньо з кризою політичної еліти кризу легітимності влади в сучасній українській державі пов'язують й інші українські аналітики. Так, на думку О. Дергачевої та В. Полохала: «у посткомуністичних країнах, принаймні в більшості з них, владу номенклатури ніхто й ніколи насправді повністю не скасовував і не відбирав, сама номенклатура свою владу добровільно ніколи й нікому повністю не віддавала, а комуністично-номенклатурна система влади ніколи й ніде повністю не щезала» [2, с. 54]. Подібної думки дотримується й О. Новакова, яка вказує на той факт, що «Помаранчева революція» продемонструвала глибоку кризу легітимності політичної влади в Україні та нездатність політичних еліт до компромісів і домовленостей в ході політичної боротьби» [8, с. 29]. О. Новакова акцентує

увагу на набутті кризовими явищами тривалого та стійкого характеру, і ця криза легітимності політичної влади призводить до кризи легітимності виборчого процесу і владної еліти взагалі; у громадян внаслідок подібних тенденцій сформувалося суперечливе, а часто й негативне ставлення не тільки до політиків, але й до самих виборів. Результатом цього є криза суспільної довіри, яка проявляється в тому, що громадяни не довіряють результатам виборів, а масові фальсифікації сприймають як звичайне явище.

У контексті українських суспільно-політичних реалій політична влада знаходиться у вкрай складному становищі тому, що окрім зовнішньополітичних викликів (загроза територіальної цілісності, необхідність погашення державного боргу в умовах економічного дефолту тощо) та внутрішньополітичних викликів (ідеологічний «розкол» в суспільстві, соціально-економічна криза тощо), перед нею стоїть завдання «реанімувати» політичну довіру українців до демократії та її політико-владних інституцій. Адже, наприклад, соціологічна інженерія фіксує попри високу оцінку значення виборів в Україні загалом, населення здебільшого вважає, що вони проводяться лише для створення видимості демократії, якої у нас насправді немає (48%). Головною причиною, що заважає стати виборам в Україні справді демократичним механізмом, населення вважає невиконання народними обранцями своїх передвиборчих обіцянок (47%) [7, с. 58–64].

Політичні еліти повинні продемонструвати консолідацію на основі спільних загально визнаних демократичних цінностей та спільними зусиллями разом із громадськістю розпочати реалізацію завершальної стадії «демократичного проекту». Відновлення довіри українців до держави та її політичних інституцій можливе лише за якісної та ефективної легітимаційної політики. Українці за часів незалежності створили певний «демократичний каркас». Завдання для нової демократичної команди на чолі з Президентом Петром Порошенком – наповнити його реальним демократичним змістом.

Створення ефективних сценаріїв та формування механізмів подолання «легітимаційних криз» повинні конструюватись на принципах бінарності,

тобто, взаємозалежності влади і суспільства. Тож до ефективних легітимаційних інструментів, здатних модернізувати політичну систему сучасної України, слід зарахувати: критично осмислений світовий досвід та необхідність врахування специфічних національних, соціально-економічних, політико-культурних особливостей української держави.

Ключовими повинні стати наступні кроки:

модернізація політичних інститутів;

підвищення рівня демократичної політичної культури;

формування якісно нового рівня комунікаційної політики владних структур і громадянського суспільства;

конструювання соціально-економічного фундаменту для формування «середнього класу»;

реальна боротьба з корупцією тощо.

Зробимо наголос на створенні якісно нового рівня комунікаційної політики між політико-владними структурами і громадянським суспільством як ключової умови модернізації та демократизації української політичної системи. Так, в дослідницьких розвідках провідних «легітимаційних полемістів» – З. Баумана, Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, Ж.-Ф. Ліотара, Н. Лумана, Е. Тоффлера, М. Фуко та інших теоретиків, необхідною умовою легітимації політичної влади проголошується – транспарентність, публічність влади через ресурси засобів масової комунікації. На домінуючій ролі у виробленні «легітимаційної номінації» наголошує, зокрема, Ж.-Ф. Ліотар, зазначаючи, що той, хто панує над мовою в сучасному суспільстві, одержує владу над суспільством [5, с. 83]. Вітчизняний суспільно-політичний дискурс підтримує і селекціонує теоретизування західних науковців про домінуючу роль «символічної влади». Так, у міркуваннях української дослідниці Ю.С. Краснокутської, засоби масової комунікації виступають «інструментом реалізації владної практики символічного домінування» [3, с. 14]. Вона уточнює, що «вплив ЗМК на реалізацію легітимаційних практик полягає в операціоналізації інформаційно-комунікативними конструкціями, які є

детермінантою формування, актуалізації та трансмісії громадської думки. При цьому, інтерпретаційні координати пояснювально-оцінювальних схем, що ініціюються та транслюються системою засобів масової комунікації, за допомогою відповідних технологій, зокрема маніпулятивних, здатні до опосередкування смислового континууму громадської думки, нав'язуючи, виправдовуючи та легітимізуючи тим самим порядок владного домінування» [3, с. 15].

Науковець О. Гавінська досліджуючи легітимаційний потенціал взаємодії органів публічної влади та засобів масової комунікації робить висновок, що «завдяки легітимності, яка ґрунтується на підтримці населенням дій владних інституцій, визнанні чинної влади, готовності виконувати управлінські рішення, досягається стабільність державного устрою. Легітимність залежить від налагодження ефективної комунікації органів влади центрального та місцевого рівнів з громадськістю, в першу чергу через взаємодію зі ЗМК» [1, с. 94]. Посилаючись на авторитетного вітчизняного дослідника Є. Цокура, зауважимо, що в арсеналі легітимаційних процедур, здатних модернізувати, демократизувати, стабілізувати політичну систему сучасної української держави, ключовим «легітимаційним інструментом» є публічність влади, яка досягається за допомогою комунікації державних інститутів з інститутами громадянського суспільства [10, с. 84–87].

Відповідно, на нашу думку, легітимаційні процедури владно-управлінських структур, що прагнуть отримати визнання, підпорядкування, підтримку громадськості, повинні включати налагодження та підтримання реального і, що вкрай важливо, системного діалогу із суспільством. За цих умов доречними є наступні кроки: інформувати населення про проекти та ухвалені рішення, вивчати та враховувати думку громадян під час їх прийняття, залучати представників інститутів громадянського суспільства до самого процесу розробки і прийняття суспільно важливих рішень. На переконання експертів, від рівня залучення громадян до процесу управління

залежить рівень легітимності владних інституцій. У контексті удосконалення та оптимізації діалогу між владою та представниками громадянського сектору українському політико-владному середовищу слід звернути увагу на сферу розробки та прийняття політичних рішень, які доцільно доповнити «опціями» електронного урядування та електронного управління, що здатні зробити політичну систему сучасної України прозорою та відкритою, динамічною та ефективною, демократичною та модерною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розмірковуючи над новітньою історією української державності та «революційним досвідом» вирішення «легітимаційних криз», сподіваємось, що ті докорінні зміни, які відбулись у свідомості українців, а саме - розуміння того, що демократія ґрунтується не виключно на матеріально-економічній базі, а й на системі демократичних цінностей - свободі вибору, свободі слова, плюралізму, солідарність тощо, відбудуться й у свідомості представників української політичної еліти, які, засвоївши «трагічні уроки Майдану», нарешті почнуть використовувати демократичний «інструментарій», зокрема й – транспарентність, публічність, інформаційну прозорість політичної влади. Резюмуючи, зазначимо, на важливості діалогу з населенням наголошується і у доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, у якій зазначено, що «відмова від комунікації із громадянським сектором і його відсторонення від формування політики перетворює громадянський сектор на альтернативу та конкурента владного сектору і у соціальній, і у політичній сферах, негативно впливає на рівень підтримки владних інститутів з боку населення, підриває легітимність публічних рішень та знижує готовність населення до їх виконання» [9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавінська О. І. Легітимаційний потенціал взаємодії органів публічної влади та засобів масової комунікації на місцевому рівні / О. І. Гавінська // Наукові праці. Державне управління. — Вип. 196. — Т. 208. — С. 91—95.
2. Дергачев О. Метаморфози посткомуністичної влади (Тоталітаризм і влада) / О. Дергачев, В. Полохало // Сучасність. — 1996. — № 9. — С. 50—56.

3. Краснокутська Ю. С. Роль ЗМК у конструюванні політичного поля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Ю. С. Краснокутська. — Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2009. — 20 с.
4. Кульчицький С. Україна на сучасному етапі: утвердження незалежності та розбудова держави [Електронний ресурс] / С. Кульчицький. — Режим доступу : http://pidruchniki.com/istoriya/ukrayina_suchasnomu_etapi_utverdzhennya_nezalezhnosti_rozbudova_derzhavi.
5. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; [пер. с фр. Шматко Н. А.]. — М. : Институт экспериментальной социологии, 1998. — 160 с.
6. Макеєв С. Десятирічна криза легітимності правлячих кіл / С. Макеєв // Політична думка. — 2001. — № 3. — С. 5—9.
7. Манжола П. Г. Взаємодія влади та громадян: практика легітимації інститутів влади у новітній історії України / П. Г. Манжола // Стратегічні пріоритети. — №1(2). — 2007. — С. 58—64.
8. Новакова О. «Помаранчева революція» як криза легітимності владної еліти / О. Новакова // Політичний менеджмент. — 2005. — № 4. — С. 29—37.
9. Про стан розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні [Електронний ресурс] // Доповідь Національного інституту стратегічних досліджень (2011 р.). — Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/stan_poz_gp_sus.pdf.
10. Цокур Є. Г. Матриця взаємозалежності моделі громадянського суспільства, джерел легітимності та типу політичного режиму / Є. Г. Цокур // Нова парадигма. — 2009. — № 84. — С. 83—90.